

Η Κοσμική Εκπαίδευση της Μοντεσσόρι: **Το Κλειδί για μια Κοινή Κατεύθυνση και έναν Κοινό Σκοπό**

Cynthia Brunold-Conesa

Στα πρακτικά του συνεδρίου του 2001 με θέμα «*Το Κοσμικό Όραμα, το Κοσμικό Σχέδιο και η Κοσμική Εκπαίδευση της Μαρίας Μοντεσσόρι*», ο Camillo Grazzini περιγράφει την Κοσμική Εκπαίδευση ως θεμελιώδη «για ολόκληρο το μοντεσσοριανό κίνημα ... το κλειδί που μας παρέχει κοινή κατεύθυνση και κοινό στόχο στο έργο μας» (στην Hayes, 2005, σ. 1). Όπως εκφράζεται με τα λόγια του Grazzini:

Πρόκειται για αυτό το όραμα περί αδιαίρετης ενότητας, αποτελούμενης από ενέργεια, ουρανό, πέτρες, νερό, ζωή, ανθρώπους – ενήλικες και παιδιά – που προσδίδει κοσμική αίσθηση στη σκέψη της Μοντεσσόρι. Αυτή η κοσμική αίσθηση διαποτίζει όλο το έργο της Μοντεσσόρι, τόσο τη θεωρία όσο και την παιδαγωγική της προσέγγιση για όλα τα επίπεδα και στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου.

Η Κοσμική Εκπαίδευση περιλαμβάνει δύο στοιχεία: το πρώτο είναι τα επίπεδα ανάπτυξης, τα οποία είναι «θεμελιώδη και σταθερά» και συνεπώς «καθορίζουν την προσέγγισή μας στην εκπαίδευση και ... ειδικότερα στην Κοσμική Εκπαίδευση» (Hayes 2005, σ. 1)· και το δεύτερο, η «όραση της αδιαίρετης ενότητας ...» όπως εκφράζεται από τον Grazzini. Η Μοντεσσόρι θέτει το κοσμικό της όραμα για το παιδί στο δεύτερο επίπεδο ανάπτυξης στο έργο της «*Να εκπαιδεύσουμε το ανθρώπινο δυναμικό*».

Στο Πρώτο Κεφάλαιο με τίτλο «*Το εξαιρέτως παιδί αντιμετωπίζει με το Κοσμικό Σχέδιο*», γράφει:

Το ενδιαφέρον εξαπλώνεται παντού, διότι όλα συνδέονται και έχουν τη θέση τους στο σύμπαν στο οποίο εστιάζεται ο νους. Τα αστέρια, η γη, οι πέτρες, η ζωή κάθε είδους σχηματίζουν ένα σύνολο σε σχέση με το ένα το άλλο, και τόσο στενή είναι αυτή η σχέση ώστε δεν μπορούμε να κατανοήσουμε μια πέτρα χωρίς κάποια κατανόηση του μεγάλου ήλιου. Ό,τι και αν αγγίζουμε — ένα άτομο ή ένα κύτταρο — δεν μπορούμε να το εξηγήσουμε χωρίς γνώση του ευρύτερου σύμπαντος.

Ο σκοπός της Κοσμικής Εκπαίδευσης είναι διπλός: αφενός να παρουσιάσει στα παιδιά «τη δημιουργία του σύμπαντος μέσα από ιστορίες που ενσωματώνουν τις μελέτες της αστρονομίας, της χημείας, της βιολογίας, της γεωγραφίας και της ιστορίας», και αφετέρου να τα βοηθήσει «να συνειδητοποιήσουν τους δικούς τους ρόλους και ευθύνες ως άνθρωποι και ως μέλη της κοινωνίας...» (amshq.org). Εστιάζουμε εδώ σε αυτή τη διπλή προσέγγιση: την παρουσίαση του μοντεσσοριανού «οράματος του σύμπαντος» στο παιδί του δεύτερου επιπέδου ανάπτυξης, αρχίζοντας με τα Μεγάλα Μαθήματα.

Τα Μεγάλα Μαθήματα ως Κέντρο της Κοσμικής Εκπαίδευσης

Ως οργανωτικό πλαίσιο για το αναλυτικό πρόγραμμα, τα πέντε Μεγάλα Μαθήματα παρέχουν μια εντυπωσιακή εικόνα του σύμπαντος που ελκύει τη φαντασία και το αίσθημα θαυμασμού του παιδιού της Ελάσσονος Δημοτικού. Συνήθως παρουσιάζονται κάθε χρόνο στο Lower Elementary και σκοπό έχουν να τροφοδοτήσουν τη φαντασία, ώστε το παιδί να αρχίσει να εννοιολογεί μεγάλες και μικρές ιδέες, κάνοντας διασυνδέσεις μέσα από την εξελισσόμενη φαντασία και την ισχύ σκέψης.

Χρησιμοποιούνται εντυπωσιακοί πίνακες για να εικονοποιήσουν τις βασικές ιδέες των ιστοριών, οι οποίες συνοδεύονται από απλά πειράματα φυσικών επιστημών. Οι ιστορίες και οι πίνακες σχεδιάζονται ώστε να αφήνουν διαρκή εντύπωση στα παιδιά, εμπνέοντάς τα να ακολουθήσουν την περιέργειά τους και τα δικά τους μονοπάτια μάθησης. Τα μαθήματα και οι διευρυμένες περιοχές μελέτης είναι:

- **Η Προέλευση του Σύμπαντος** – αστρονομία, χημεία, φυσική, μετεωρολογία, γεωλογία και γεωγραφία
- **Η Έλευση της Ζωής** – αρχαία ζωή, κύτταρα, Δέντρο της Ζωής, ποικιλία ζωής, χρήση μικροσκοπίου, βοτανική, ζωολογία, οικολογία και διατήρηση του περιβάλλοντος
- **Η Ανάπτυξη των Ανθρώπων** – ιστορία (πρώτοι άνθρωποι, αρχαίοι πολιτισμοί), πολιτισμός (ανακαλύψεις και εφευρέσεις, θεμελιώδεις ανάγκες της ανθρωπότητας), γενικές κοινωνικές σπουδές
- **Η Ιστορία της Γραφής** – ανάγνωση και λογοτεχνία, γραφή και σύνθεση, καταγωγή και ιστορία της γλώσσας, σύνταξη, γραμματική, μελέτη λέξης κ.ά.
- **Η Ιστορία των Αριθμών** – καταγωγή των αριθμών, συστήματα και βάσεις, μαθηματικά, γεωμετρία και εφαρμογή

Όλα τα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος του Δημοτικού είναι επεκτάσεις των Μεγάλων Μαθημάτων· ως εκ τούτου, προσφέρουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο στο οποίο συσχετίζονται ιδέες από διαφορετικά γνωστικά πεδία και το παιδί κάνει τις δικές του συνδέσεις. Ως βασικό στοιχείο της σπειροειδούς δομής (spiral curriculum), τα μαθήματα παρουσιάζονται κάθε χρόνο, δίνοντας την ευκαιρία στο παιδί να επαναλάβει σημαντικές θεματικές σε αυξανόμενο επίπεδο κατανόησης.

Χαρακτηριστικά του παιδιού στο Δεύτερο Επίπεδο Ανάπτυξης

Τα χαρακτηριστικά του παιδιού σε κάθε στάδιο ανάπτυξης διαμορφώνουν το περιεχόμενο και την παρουσίαση του αναλυτικού προγράμματος. Αυτό είναι θεμελιώδες στη διδασκαλία και ιδιαίτερα καλά σχεδιασμένο και εκφρασμένο στη Μοντεσσοριανή εκπαίδευση, όπου το πρόγραμμα και τα υλικά έχουν σχεδιαστεί προσεκτικά για να ανταποκρίνονται στις τάσεις των παιδιών σε κάθε επίπεδο ανάπτυξης. Η Μοντεσσόρι παρατήρησε τα ακόλουθα χαρακτηριστικά στο παιδί 6–12 ετών:

- Αναδυόμενη φαντασία
- Ανάπτυξη λογικής και αφηρημένης σκέψης
- Ανάπτυξη ηθικής και δεοντολογίας
- Αυξημένη κοινωνική συνειδητότητα και κοινωνική τάξη
- Αναδυόμενη παγκόσμια προοπτική

Αυτά τα χαρακτηριστικά συνδέονται στενά με τη δομή των μαθημάτων και του προγράμματος.

Όπως γράφει στο «Από την παιδική ηλικία στην εφηβεία» «Οι μέθοδοι μας δεν κατευθύνονται από προκαθορισμένες αρχές, αλλά από τα εγγενή χαρακτηριστικά των διαφορετικών ηλικιών». Σύμφωνα με τους στόχους της Κοσμικής Εκπαίδευσης, όπως περιγράφονται από την American Montessori Society, οι ιστορίες στοχεύουν στα χαρακτηριστικά του παιδιού του δεύτερου επιπέδου:

Αναδυόμενη φαντασία

Τα Μεγάλα Μαθήματα προκαλούν το θαυμασμό και την περιέργεια για ένα πλήθος θεμάτων σε όλα τα πεδία του αναλυτικού προγράμματος. Η φαντασία βοηθά το παιδί σε αυτή την ηλικία να κατανοήσει αφηρημένες ιδέες και έννοιες. Π.χ., το παιδί δεν μπορεί στην πραγματικότητα να δει τη διαδικασία της φωτοσύνθεσης· αλλά για να τη στηρίξει την κατανόησή του, μπορεί μέσω μοντέλων να αποσυναρμολογήσει μοριακές δομές και να τις ανασυνθέσει ώστε να δημιουργήσει μόριο γλυκόζης. Με υποστήριξη της εξελισσόμενης σκέψης του, η φαντασία είναι ίσως το πιο ισχυρό εργαλείο για να κατανοήσει αφηρημένες έννοιες όπως το μέγεθος ενός ατόμου ή η έκταση του σύμπαντος.

Με τα ίδια λόγια της Μοντεσσόρι (1948):

«Ο στόχος μας δεν είναι απλώς να κάνουμε το παιδί να κατανοήσει, και πολύ λιγότερο να το εξαναγκάσουμε να απομνημονεύσει, αλλά να πραγματευτούμε τη φαντασία του ώστε να το ενθουσιάσουμε ως τα μέσα του.»

Τα Μεγάλα Μαθήματα ενημερώνουν, εμπνέουν και πυροδοτούν τη φαντασία, παρέχοντας εκτενή επιλογή για ανεξάρτητη μελέτη από την οποία τα παιδιά επιλέγουν τη δική τους πορεία.

Ανάπτυξη λογικής και αφηρημένης σκέψης

Η λογική σκέψη επιτρέπει στο μεγαλύτερο παιδί να οργανώσει τις πληροφορίες που είχε συγκεντρώσει στη νηπιακή ηλικία. Το παιδί 3–6 ετών συλλέγει ενεργά τυχαία στοιχεία μέσω της απορροφητικής νοημοσύνης. Το παιδί 6–12 ετών μέσω της αναδυόμενης λογικής του, αρχίζει να ενοποιεί τη γνώση, θέτοντας ερωτήματα όπως: Τι κοινό έχουν τα δελφίνια, οι γάτες και οι ελέφαντες; Τι επιρροή είχε ο Νείλος στη ζωή των αρχαίων Αιγυπτίων; Ποιες ιδιότητες προκαλούν την άνωση ή την βύθιση αντικειμένων; Σαν αναλογία, η Μοντεσσόρι γράφει ότι είναι σαν το παιδί να συγκεντρώνει βιβλία, και όταν φτάσει στο Δημοτικό, ανακαλύπτει πως έχει μια βιβλιοθήκη.

Όπως αναφέρει (1948):

«Η γνώση που αποκτά τότε είναι οργανωμένη και συστηματική· η νοημοσύνη του γίνεται ολόκληρη και πλήρης, διότι έχει του παρουσιαστεί η όραση του όλου...»

Τα Μεγάλα Μαθήματα παρέχουν το περιεχόμενο και την έμπνευση, και η αναδυόμενη λογική του παιδιού ενεργοποιείται για να κάνει συνδέσεις.

Ανάπτυξη ηθικής, κοινωνικής ευαισθητοποίησης και παγκόσμιας προοπτικής

Κατά τη διάρκεια του δεύτερου επιπέδου, τα παιδιά αρχίζουν να κοιτάζουν πέρα από τις τάξεις και τις κοινότητές τους· είναι η στιγμή που «συνειδητοποιούν τους ρόλους και τις ευθύνες τους ως άνθρωποι και ως μέλη της κοινωνίας...». Το ευρύ φάσμα θεμάτων που προκύπτουν από τα Μεγάλα Μαθήματα

προσφέρει ευκαιρίες στο παιδί να διευρύνει την προοπτική του, να αναλογιστεί τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και το ηθικό βάρος των πράξεών του. Στο *Από την παιδική ηλικία στην εφηβεία* (1949) γράφει:

«Στα έξι χρόνια μπορούμε να παρατηρήσουμε την αρχή μιας προσανατολισμένης προς ηθικά ζητήματα στάσης και αξιολόγησης των πράξεων. Η απασχόληση ανήκει σε μια εσωτερική ευαισθησία, τη συνείδηση.»

Τα μαθήματα σχετικά με τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου και πώς ικανοποιούνται φέρνουν σχεδόν αναπόφευκτα στον λόγο ερωτήματα ηθικής, ιδιαίτερα στα μεγαλύτερα παιδιά Δημοτικού. Μπορεί να αντιληφθούν, για παράδειγμα, κακές εργασιακές συνθήκες σε χώρες παραγωγής αγαθών που χρησιμοποιούν· ή την έλλειψη καθαρού νερού και θρεπτικών τροφών σε περιοχές κοντά τους. Μπορούν να θέσουν ερωτήματα σχετικά με τη χρήση ζώων σε πειράματα, ή για την παροχή ενέργειας μέσω αγωγών που επηρεάζουν γη αυτοχθόνων λαών. Εξετάζουν πώς η κτηνοτροφία και η μεταφορά ζώων επηρεάζει το περιβάλλον και τα δικαιώματά τους. Τέτοια ζητήματα αναδύονται όταν τα παιδιά ερευνούν θέματα επιστήμης, ιστορίας, γεωγραφίας κ.λπ. Τα θέματα αυτά, ως επεκτάσεις των Μεγάλων Μαθημάτων, γίνονται αφετηρίες σημαντικών συζητήσεων, συζητήσεων για τις οποίες το παιδί του δεύτερου επιπέδου είναι έτοιμο.

Επανεξέταση της Κοσμικής Αποστολής

Τα στοιχεία και οι στόχοι της Κοσμικής Εκπαίδευσης — τα επίπεδα ανάπτυξης, το ολοκληρωμένο πρόγραμμα, και η αναδυόμενη κοινωνική και περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση — συγκλίνουν στην έννοια της «κοσμικής αποστολής». Τα πρώτα δύο Μεγάλα Μαθήματα παρουσιάζονται συχνά μέσω οργανικών και ανόργανων στοιχείων που υπηρετούν ασυνείδητα το σύμπαν σύμφωνα με τους νόμους της φύσης. Ο τρόπος που αυτά ερμηνεύονται μπορεί να έχει διαφορετικές συνέπειες στην αποτελεσματικότητα της παρουσίασης των Μεγάλων Μαθημάτων στην τάξη. Αν με «νόμους της φύσης» εννοούμε δηλώσεις που περιγράφουν ή προβλέπουν φυσικά φαινόμενα (π.χ. ο νόμος της συντήρησης της ενέργειας), τότε οι ιστορίες μας συμμορφώνονται με ό,τι έχει παρατηρηθεί και επιστημονικά επαληθευτεί. Ωστόσο, υπάρχει ο κίνδυνος να μπερδέσουμε τα παιδιά με επιστημονικά ζητήματα, όταν αποδίδουμε ανθρώπινες ιδιότητες σε ανόργανα και οργανικά στοιχεία της φύσης, ιδίως όταν τους αποδίδουμε δράση, όπως κάνει η Μοντεσσόρι στο *«Να εκπαιδεύσουμε το ανθρώπινο δυναμικό* (βλ. το κεφάλαιο *«Το Δράμα του Ωκεανού»* για σειρά παραδειγμάτων).

Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι οι ιστορίες αυτές είναι εντυπωσιακές ως προς το ύφος και ότι, όπως παραδέχεται η ίδια η Μοντεσσόρι, στηρίζονται σε μύθους ή παραμύθια, «αλλά πρέπει να συμβολίζουν αλήθειες της φύσης, όχι τα εντελώς φανταστικά» (1948, σ. 28). Κάθε δάσκαλος θα αποφασίσει σε ποιο βαθμό η φαντασία θα διαπλέκεται με την αλήθεια (και αν αυτό ανταποκρίνεται σε σωστή παιδαγωγική). Ενώ ισχύει ότι οι ιστορίες δεν προορίζονται να παρέχουν επιστημονικά στοιχεία, αλλά να ξυπνήσουν τον θαυμασμό και την περιέργεια, πρέπει να είμαστε τουλάχιστον σε εγρήγορση απέναντι σε αναχρονιστικές ιδέες όπως η «κρίση» υπερβολικού ανθρακικού αερίσιου στον ωκεανό· η εξαφάνιση είδους επειδή έχει «χάσει τη χρησιμότητά του»· ή κάποια ερπετά που «κούρασαν τη ζωή στη γη» και επέστρεψαν στη θάλασσα. Αυτές οι θεωρίες σήμερα είναι γνωστό πως είναι αναληθής και παραπλανητικές όταν διδάσκονται σε παιδιά. Επιπλέον, η Μοντεσσόρι συχνά υποστηρίζει την ύπαρξη «κυρίαρχης νοημοσύνης» και της ιδέας ότι οι οργανισμοί εξελίσσονται προς ένα προκαθορισμένο

τέλος. Αν και αυτές οι απόψεις συνάδουν με το καθολικό υπόβαθρό της, δεν ευθυγραμμίζονται πάντα με το σύγχρονο επιστημονικά αποδεκτό περιεχόμενο που πρέπει να διδάσκεται στις σημερινές τάξεις.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν επίσης να σκεφτούν πώς συζητούν με το παιδί την ιδέα της κοσμικής αποστολής. Η καλλιέργεια σεβασμού και εκτίμησης για τα θαύματα της φυσικής και ανθρωπογενούς πραγματικότητας, η ενθάρρυνση της ευθύνης, της περιβαλλοντικής διαφύλαξης και της συνειδητοποίησης ότι οι πράξεις τους έχουν συνέπειες είναι σημαντικά στοιχεία της καλής πολιτειότητας και συνάδουν με την αναπτυσσόμενη ηθική και παγκόσμια προσέγγιση του παιδιού στο δεύτερο επίπεδο. Επιπλέον, υπάρχει αξία στο να ενθαρρύνεται το παιδί να αναλογιστεί τα ταλέντα και τα χαρίσματά του, και ότι μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη βελτίωση του κόσμου. Αυτό είναι σαφώς διαφορετικό από την ιδέα ότι η κοσμική αποστολή τους είναι μέρος ενός ευρύτερου προκαθορισμένου κοσμικού σχεδίου.

Η Αξία της Κοσμικής Εκπαίδευσης στην Ανθρωπόκαινο Εποχή

Δεδομένης της σημαντικής ανθρώπινης επίδρασης στη γεωλογία και τα οικοσυστήματα της Γης, συμπεριλαμβανομένης της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, υπάρχει διαχρονική αξία στα Μεγάλα Μαθήματα και στους γενικούς στόχους της Κοσμικής Εκπαίδευσης ως ολοκληρωμένου πλαισίου κατάρτισης για τις τάξεις του Δημοτικού. Η Μοντεσσόρι πίστευε στο παιδί ως υπόσχεση και ελπίδα για την ανθρωπότητα. Στο «*Εκπαίδευση και ειρήνη*» γράφει ότι ένα πρόγραμμα που ενισχύει τον σεβασμό και τη λατρεία, την εκτίμηση και την ευθύνη, «μας δίνει ελπίδα και λόγο ότι η ανθρωπότητα μπορεί να αναπτυχθεί προς μία νέα κατεύθυνση». Αυτή είναι η κοινή κατεύθυνση και ο κοινός στόχος της Κοσμικής Εκπαίδευσης της Μοντεσσόρι.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Hayes Mary (2005). Montessori's View of Cosmic Education. *AMI 25th International Montessori Congress Papers*. Sydney, Australia

Montessori, Maria. *To Educate the Human Potential*. Oxford: Clío, [1948] 1989.

Montessori, Maria. *From Childhood to Adolescence*. New York: Schocken Books, [1949] 1973.

Montessori, Maria. *Education and Peace*. Chicago: Regnery, [1949], 1972

Το άρθρο αναρτήθηκε αρχικά στο ιστολόγιο της American Montessori Society (AMS) . Η American Montessori Society (AMS) είναι ο κορυφαίος υποστηρικτής της παγκόσμιας Μοντεσσοριανής κοινότητας, προωθώντας την έρευνα, τη διαμόρφωση πολιτικής, την εκπαίδευση εκπαιδευτικών και τα πρότυπα διαπίστευσης σχολείων. Περισσότερα στο amshq.org.

Αναδημοσιεύεται εδώ με την άδεια της συγγραφέως και της American Montessori Society

Μετάφραση: Δημήτρης Χασάπης